

**MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA UCHRAYDIGAN TURLI XIL NUTQ
BUZILISHLARI****Esanova Gulchehra Asamitdinovna***Angren shahar 33-maktabning logoped -o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Nutq eng muhim, asosiy aqliy funktsiyalardan biridir. Insonlar o'z fikrlari va hissiyotlarini nutq orqali bayon qiladilar. Nutqning turli xil buzilishlari bolaning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishiga shuningdek, aqliy jarayonlarning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Maktab yoshidagi o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqining buzilishi o'qitishda jiddiy muammo hisoblanadi, chunki yozma va og'zaki nutq bilim olishning asosiy vositasidir. Maqolada maktab o'quvchilarida uchraydigan turli xil nutq buzilishlari haqida tushuncha beriladi.*

Kalit so'zlar: *korrektiv ta'lim, nutq buzilishi, intellektual yetishmovchilik, nutq kamchiliklari, fonetik xususiyatlari, talaffuz, yozma va og'zaki nutq.*

KIRISH

Nutq buzilishlarini tuzatishga qaratilgan birinchi urinishlar XVII-asrda korreksion pedagogika bo'yicha ishlarda tasvirlangan. (Eshitish qobiliyati saqlanib qolgan nutq nuqsonlari o'sha paytda alohida muammo sifatida ajralib turmagan). Defektologiya fanida L. S. Vigotskiyning har qanday nuqsonning tizimli tuzilishi haqidagi ta'limoti eng muhim hisoblangan.

Nutqning buzilishi asosiy nuqson bo'lishi mumkin yoki u hissiy, vosita funktsiyalarining rivojlanmaganligi va intellektual yetishmovchilik bilan qo'shilishi mumkin. Har holda, nutq buzilishlari maxsus tashkil etilgan professional tuzatishni talab qiladi.

ASOSIY QISM

Nutqi to'liq rivojlanmagan, tovush talaffuzida, nutq apparatida kamchiliklari bo'lgan maktab yoshdagi o'quvchilarda nutq buzilishining oldini olish bo'yicha korrektiv ta'lim samaradorligini faqat nutq funksiyasini tuzatishning mazmuni va usullari ikkilamchi nuqsonni bartaraf etish bo'yicha ishlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan taqdiridagina ta'minlash mumkin, ya'ni aqliy funktsiyalarga tayangan holda amalga oshiriladigan jarayonlardir.

Maktab o'quvchilarida nutqning buzilishi turli sabablar bilan bog'liq bo'lib, har xil xususiyatga ega va o'quvchilarning umumiy rivojlanishi va muvaffaqiyatiga turli yo'llar bilan ta'sir qiladi.

Ba'zida maktab o'quvchilarining so'z boyligi zaifligi, grammatik tuzilish va izchil nutqning buzilishi, shakllanmagan tovush talaffuzi va fonematik idrok etishning pastligi kuzatiladi. Bu bolaning o'z fikrlarini aniq, to'liq va to'g'ri ifoda eta olmasligiga olib keladi.

Ba'zi nutq kamchiliklari og'riqli hodisalar tufayli yuzaga kelishi mumkin : nutq organlarining g'ayritabiiy tuzilishi yoki harakatchanligi, eshitish yoki ko'rish qobiliyatining yo'qolishi, bolada asab tizimining buzilishi. Boshqa hollarda nutq kamchiliklari pedagogik e'tiborsizlik natijasidir: bola bilan kam aloqada bo'lish, o'z holiga tashlab qo'yish, atrofdagi qarindoshlarning nutqida kamchiliklarning mavjud bo'lishi, bola nutqining rivojlanishiga e'tiborsiz bo'lish, odatiy "bolaligi" deb hisoblab, nutqiy buzilishlarga ko'z yumish. Maktab

yoshida o'z vaqtida bartaraf etilmagan bolalar nutqining fonetik xususiyatlari allaqachon barqaror xususiyatga ega bo'lib, tuzatish, korreksiyalash jarayonlari qiyinroq kechadi, chunki bu paytda bolada tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish qobiliyati shakllangan va mustahkamlangan bo'ladi. Qoidaga ko'ra, maktab o'quvchilaridagi nutq buzilishlari kichik yoshdagi bolalarda bo'lgani kabi bir xil bo'ladi va faqat alohida holatlarda, maktabda o'qish davrida nutq buzilishi paydo bo'lishi mumkin.

Nutq buzilishi bo'lgan maktab o'quvchilarida yozma nutqning (o'qish va yozish) buzilishi juda keng tarqalgan hodisa. Bu bolalarning og'zaki nutqi buzilishi bilan bog'liq bolib ,nutqning fonemik, morfologik va sintaktik jihatdan shakllanmaganligi sabab bo'ladi.

To'liq nutq aloqasi tajribasiga ega bo'lmagan nutq buzilishi bo'lgan bolalar ayrim sabablarga ko'ra maktabgacha yoshda turli darajadagi til materialini (tovush tarkibi, lug'at, grammatik tuzilish) tahlil qilish va sintez qilish bo'yicha savodxonlikni egallash uchun zarur bo'lgan mashg'ulotlarda qatnashmagan bo'lib chiqadi.

Nutq buzilishining og'irligiga qarab, maktab yoshidagi bolalar turli xil nutq terapiyasi yordamini oladilar. Yengil, qisman buzilishlar sinfda logoped xonasida bartaraf etiladi, uning tizimi keng rivojlangan va tegishli uslubiy materiallar bilan jihozlangan bo'ladi. Nutq terapiyasi darslari maktab ta'limi bilan parallel ravishda o'tkaziladi, unga qo'shimcha ravishda, lekin hech qanday holatda sinf o'qituvchisining ishini takrorlamaydi.

Umumta'lim maktabidagi logopedning vazifalari o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqidagi buzilishlarni tuzatish, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida nutq kamchiliklarining kelib chiqish sabablari va profilaktikasi, tuzatish va nutq terapiyasi bilimlarini targ'ib qilish, buzilishlarni o'z vaqtida aniqlash va bolaning nutq rivojlanishidagi mumkin bo'lgan ikkinchi darajali buzilishlarning oldini olishdan iborat.

Logopedik mashg'ulotlarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish, korreksiyalash, lug'at boyligini to'ldirish bilan birga, bolaning o'ziga va o'z nutqiga bo'lgan ishonchi mustahkanlanib ,o'z fikrini, hisiyotlarini turli xil nutqiy vaziyatlarda bemalol ifoda eta olish ko'nikmalari shakllantirib boriladi. Bu bilan bolaning ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatiladi. Doimiy muvaffaqiyatsizlik holati natijasida bir qator o'quvchilar o'qishga salbiy munosabatda bo'lishadi, shuning uchun tuzatish darslarida bolalarning kognitiv faolligini rivojlantirishni rag'batlantirish, grammatikani o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan aqliy mehnat usullarini shakllantirishga qaratilgan ishlar olib boriladi.

Maktab o'quvchilarining nutq faolligini rivojlantirish juda muhimdir. Bolalarda, hatto kichik nutq buzilishlari bo'lsa ham, ba'zida muloqot qilish qobiliyati pasayadi. Shu munosabat bilan logoped mashg'ulotlari nafaqat nutqni, balki maktab o'quvchilarining nutqiy fikrlash faoliyatini faollashtiradigan turli xil muloqot holatlarini yaratadi. Nutq bayonotini yaratish jarayonida barcha bo'g'inlar bo'yicha ish olib boriladi: o'quvchilar nutq harakati uchun motivatsiyani rivojlantiradi, uning yakuniy natijasini oldindan bilish shakllanadi, ularni rejalashtirish, lug'at tanlash, grammatik tuzilish, nazorat operatsiyalari bilan tanishtirishga o'rgatiladi. Bolalarni mulohaza yuritishga va batafsil xulosalar berishga o'rgatiladi. Bu nutqning kommunikativ va umumlashtiruvchi funktsiyalarining mukammalligini ta'minlaydi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, maktab yoshidagi bolalarda nutq buzilishlari markaziy asab tizimining turli xil shikastlanishlari va artikulyar apparatlarning tuzilishi va

funksiyalarida og'ishlar, ya'ni og'zaki nutq buzilishining turli xil klinik shakllari bilan kuzatilishi mumkin. Nutq faolligi past bo'lsa, bolaning umumiy kognitiv faoliyati zarar ko'rishini hisobga olish kerak. Nutq buzilishlarida nutq to'liq aloqa vositasi, xatti-harakatni tashkil etish va individual rivojlanish vositasi emas. Turli yosh davrlarida nutqi buzilgan ko'plab bolalarda kuzatiladigan intellektual yetishmovchilik va cheklangan bilim zaxirasi ikkinchi darajali xususiyatga ega. Maktab yoshdagi o'quvchilarda tuzatishni talab qiladigan og'zaki va yozma nutq buzilishlarining eng keng tarqalgan turlari fonetik nutq buzilishlari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бельтюков В.И. Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи // В.И. Бельтюков. М. Педагогика, 1997. 201 с.
2. Волкова Г.А. Методика обследования нарушений речи у детей // Г.А. Волкова. СПб. РГПУ им. А.И. Герцена, 1993. 258 с.
3. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии // Л.С. Выготский. М.: Просвещение, 1995. 157 с.
4. Ayupova.M.Y. –Logopediyal O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyatlashriyoti Toshkent - 2007.
5. Ayupova.M.YU –Korreksion ishlar metodikasil Ma'ruza matni .T-2001
6. L.I. Belyakova, YE.A. Dyakova –Logopediya Zaikaniyel xrestomatiya -Eksmo-Pressl, 2001.